

Az egyes művek gender-központú vizsgálata egy olyan sokoldalú megközelítésarzenált nyújt, ami sok mindenre megtanítja az értelmezőt (és olvasóját), akár elméleti szempontból, akár meglátni, detektálni, körbeírni fontos jelenségeket a szövegben/műalkotásban – Földes Györgyi hozzászólása a *Kontra-poszt A társadalmi nem mint az új hidegháború szimbolikus kötőanyaga* című vitáján.

Köszönöm szépen, nagy megtiszteltetés, hogy a Magyar Filozófiai Társaság felkért Pető Andrea előadásához hozzászólónak. „Opponálni” a szó etimológiai értelmében nem fogok, mert nagyon komoly ellenvetéseim nincsenek, és feltétlenül örülök, hogy [mindezt](#) ilyen logikusan felépítve és széles hatókörben, összetetten kifejtette. (Pető Andrea előadása 12:20-tól [itt](#) érhető el – *a szerk.*)

A hozzászólásom ezért három részből fog állni, egyrészt a tényleges megjegyzéseimből az előadáshoz, illetve két olyan részből, ami inkább az én szakmámat érinti, amely kicsit másra fókuszál a gender kapcsán, s aminek talán vannak következményei a tárgyra nézve is – az egyik gyakorlati lesz, a másik kicsit elméletibb.

1. Először tehát maradjunk a szövegnél, amelyben Andrea jó meglátásokkal összeszedte a gender elleni támadások természetét, mozgatórugóit, visszahatását a társadalomra és magára a gender studies-zal foglalkozó tudósokra. Konkrétan a politikai és társadalmi kérdéseket kevésbé érinteném, nem azért, mintha nem ez lenne a valós tét, hanem mert ezt Andrea szerintem remekül kifejtette, s kevésbé is értek hozzá. Úgyhogy előljáróban egy elég evidensen adódó – széles körben ismert, mégis alapvető – elméleti hivatkozást tennék még, azaz Foucault *Bio-politika és bio-hatalom* című írására hívnám fel a figyelmet arra választ keresve, miért olyan fontos az egész kérdés az illiberális hatalom számára, azon túl, hogy – az Andrea által elmondottak mellett is – azért érdekében áll fenntartani egy patriarchális struktúrát, a tekintély konvencionális, régről konzervált elosztását is. Foucault szerint egy modern társadalomban a hatalom természetesen már nem pallosjog alapján uralkodik, hanem az életet és az élőket (mármint: az élő testeket) uralja le. Többnyire ráadásul még csak nem is mindig a törvényen, hanem a normán keresztül: „A politikai technikáknak a hirtelen megsokasodására, amelyek ettől fogva valósággal rátelepednek az emberi testre, az egészségre, a táplálkozási szokásokra, élet- és lakáskörülményekre, egyszóval az élet terének egészére. (...). A törvény mindig a pallosra hivatkozik. Annak a hatalomnak azonban, amely gondját viseli az életnek, folyamatos, szabályozó és korrekciós mechanizmusokra van szüksége. (...) hogy miképpen osszák szét az életet azon a területen(...). Egy ilyen hatalomnak nem gyilkos erejét kell fitogtatnia, hanem minősítenie kell, mérnie, értékelnie, hierarchizálnia; nem kell minduntalan meghúznia azt a határvonalat, amely az engedelmes híveket elválasztja az uralkodó ellenségeitől; az ilyen hatalom a norma körül hajtja végre osztályozási műveleteit. (...) mindössze arról van szó, hogy a törvény mindinkább normaként működik, és hogy az igazságszolgáltatás egyre jobban betagozódik azoknak az (orvosi, adminisztratív stb.) apparátusoknak a folyamatába, amelyek elsősorban szabályozó funkciót töltenek be.”^[1]

Szóval egy illiberális kormány/hatalom, amely természetsszerűleg erősebben fogja a gyepőt, erősebben szabályoz, mint egy liberális, ezt bizony az ún. „testek” még szigorúbb szabályozásával fogja elérni, az életet, a hétköznapiakat és az emberek alapvető életmódját érintő normák rigorózusabbá vételével stb.

(Ehhez jöttek még nehézségként az elmúlt pár évben a COVID-intézkedések is, amelyek egyfelől a foucault-i vonatkozásban az élet jogát és a halni hagyást érintették inkább – ti. kik azok, akik jogosultak minden orvosi eljárást, intézkedést megkapni a továbbéléshez, és kiket hagyunk cserben –, de azt is, hogy közvetve kikre, melyik nemre – azaz a nőkre – terhelték rá inkább a gondoskodást, mint ahogy az hagyományos is, s avatkoztak ekként karrierépítésükbe, egyéni lehetőségeik kibontakozásába stb.)^[2].

Egy másik kisebb megjegyzésem is még konkrétan az előadásra vonatkozik, e megjegyzésre: „A propaganda szándékosan aláásta a Gender Studies társadalmi és szimbolikus legitimációját, ami csak fokozta a pánikot és az érintettek körében érzett keserűséget. A feminista tudósok közötti viták felerősödtek, és gyakran másolták és internalizálták az illiberális állam támadásainak stílusát és hangnemét. Ez a szakmai kommunikáció kíméletlenné vált, és a konstruktív és nagyon szükséges viták helyett inkább támadásokat látunk.” E jelenségről mindenképpen, még amikor nem is ismertem az előadás szövegét, is szólni akartam, mert nekem mostanában talán ez fáj a legjobban. Mármost hogy noha itt nemzetközileg már korábban is detektálható ellentétekről van szó például az LMBQT és transzszexuális közösségek és egyes feminista csoportok belvillongásait illetően, de ezek pont a legrosszabb pillanatban történő importálása Magyarországra és napirenden tartásuk különösen sajnálatos a kialakult helyzetben. Egyfelől a 15-20 évre bebetonozott Fidesz-kormányzás mellett e vita nem igazán egyenlő esélyekkel, kiegyensúlyozott térfélen zajlik, ráadásul pontosan ezért

az egyes, a nemi identitásuk és/vagy a szexuális orientációjuk miatt – lásd az egy éve már meglevő meglelles törvény, amelyhez a népszavazás kamu módon kapcsolódott – amúgy is emberi jogaiktól megfosztott csoportokat külön, és belülről bántalmaz.

Ráadásul ezzel tényleg éppen az történik, hogy egyes megszólalók (és nagyon gyakran nem is a legképzettebb genderszakértők, inkább zszurnaliszták vagy politikai aktivisták) aktív ágensként lépnek be a leszalámizásba, az „oszd meg és uralkodj” elven történő gyengítésbe, a kormány szándékaival tökéletes összhangban. (És itt most nem érdekesek perifériális problémák, miszerint XY férfiból nővé lett úszó világversenyeken esetleg igazságtalan eredményeket ér el, lehet hormonmennyiség- és izomtömeg-meghatározások alapján rendet tenni, de nem elvívni tenni és általánosítani a kérdést. Ez nem könnyű feladat, de

még mindig jobb, mint kiszorítósdi játszani, a kisebbség által saját kisebbségét ellehetetleníteni, segíteni életük alapvető kereteinek megkérdőjelezésében, mentális betegségekbe, esetleg öngyilkosságba taszításukban – s a tényleges érdekvédelemtől, és annak tudományos aládúcolásától – lásd gender studies – megfosztásukban, mondván az mindig és per definitionem egyenlő a feminizmussal, a tisztán női érdekvédelemme

1. „Tisztán”. Van ilyen? Később folytatom az előadásom elméletibb vonalon, s látni fogjuk, az egész komplexebb problémakör annál, hogy „tisztán”, esszencialista alapon járjunk el. Maguk az egyes reális, határozott társadalmi vagy politikai vonatkozású lépések persze érinthetik ezt vagy azt a metszetet, csoportot, de a lehatárolás során a gyakorlatiasság egyszerűsítő erejével lenne ildomos csupán eljárunk – vagyis nem igazán jó, ha egy-egy szereplő minden szegmensre, problémára és pillanatra vonatkoztatva kizárólagosságra törekszik aktivitása és megnyilatkozásai során).

2. Most egy kicsit látszólag elszasszom innen, és áttérek a saját szakmámra – de a végén remélem, össze fognak érni a szálak. A második részben inkább a saját pozícióból, saját területeim felől próbálom felmérni a terepet. Egyfelől gyakorlati síkon, azaz elmondanám, hogy miközben a hatalom kitartó és széles körű rohammal támadja és szorítja vissza a gender-tudományokat ott, ahol annak közvetlen kapcsolata van az aktuálpolitikával, illetve ahol közvetlen reakciófelület létezik az előbb kifejtett, általa foucault-i értelemben irányított társadalmi folyamatokkal,

mi, a gyakran a gender-szemléletet előtérbe helyező vagy feminista irodalomkritikával foglalkozó irodalmárok és esztéták voltaképpen továbbra is elvagyogatunk. Magánemberként és elméletileg felkészült értelmiségként persze morgolódunk,

aminek olykor nyilvánosan hangot is adunk, de a saját szakterületünkön általában békén hagynak minket, beleszólás nélkül dolgozhatunk: a hatalmat látszólag kevésbé érdekli, hogy egy-egy (pedig általában alapítványosított) felsőoktatási vagy (pedig a központi költségvetés alá helyezett, így formálisan autonómiáját veszített) volt akadémiai kutatóhálózati intézményben egy-két lila bölcsész mit molyolgat kevesek által olvasott irodalmi művekben, különösen ha azok a múlt kódébe vesző szövegek, régesrég élt emberek szépelgései és szenvelgései – de igazából még az ilyen irányú irodalomkritikusi (mások esetében: műkritikusi) tevékenységnek, ami a mára hat vissza – sem igazán szabnak határt. És még csak nem is csupán a nők által létrehozott szövegekről vagy műalkotásokról tett kijelentéseink szabadok, én – immáron az Akadémiáról leválasztott kutatóként is – egyformán beszélhetek mondjuk a nőkről gyakorlatilag esszencialista módon gondolkodó Lesznai Anna munkásságáról (aki szerint egy női művész számára a szerelem, a szülés, a termékenység éppúgy Werknek számít, mint a műalkotás), mint mondjuk a dadaizmus queer művészeiről, a biszexuális Hannah Höchről vagy éppen a nemi identitás eldöntetlen határsávjában élő és abból művészetet létrehozó Claude Cahunról, illetve az Oulipóban ugyanezt az eldönthetetlenségi problémát szövegbe fordító Anne F. Garétáról; de kritikusként háborítatlanul írhatok éppen a kortárs Kiss Tibor Noé önéletrajzi ihletésű transzszexuális identitásregényéről, az *Inkognitóról* is. Feminista narratológiai vagy korporális narratológiai alapokon nyugvó tanulmányokat is szabadon publikálhatok, hiszen én ezen megközelítésekkel szépirodalmi szövegeket szedek szét, és nem például média-megnyilatkozásokat akár politikusoktól, akár újságíróktól.

A hatalom számára (amíg nem nyílt diktatúra, inkább autokrácia) az esztétikai szféra egy bizonyos pontig szabad.

Szóval *látszólag* békén vagyunk hagyva, soha nem lettünk – ahogy régen mondták – „kiszerveztve” különböző sajtótermékekben, nem kérték számon az MTMT-listánk címeit stb. Miközben persze nem ajándékoznak meg közülünk senkit, a legkiválóbbakat sem állami díjakkal, könyvtámogatásokat is csak módjával nyerünk el, s természetesen a hatalom elkezdte felépíteni saját párhuzamos intézményrendszerét is, átalakítani a NAT-ban az oktatott irodalmi művek listáját stb., mégis

úgy fogalmazhatnánk: mi az új TTT-ben inkább a túrt kategória képviselői vagyunk, szemben társadalomtudós kollégáinkkal.

3. Én igazán nem akarok persze ötleteket adni a visszaszorításunkhoz, de meg kell jegyeznem, hogy egyébként (szerencsénkre) elég vakok. Hiszen

az egyes művek genderközpontú vizsgálata – annak sokszínűsége folytán – egy olyan sokoldalú megközelítésarzenált nyújt, ami sok mindenre megtanítja az értelmezőt (és olvasóját), akár elméleti szempontból, akár meglátni, detektálni, körbeírni fontos jelenségeket a szövegben/műalkotásban – ami végül kihatással van az ún. „életre is”.

Az egyes szerzők és az egyes – nem egyszer transznacionális megközelítéssel vizsgálható – irodalmak (és művészetek) vizsgálatában olyan elméleti szempontrendszerek és -keretek merülhetnek fel, mint gúnokritika, feminista irodalomkritika, pszichoanalitikus kritika, posztstrukturalista és dekonstrukciós elméletek, performatív elméletek, humanista és poszthumanista teóriák: ezek mind remekül hasznosíthatók (persze nem egyszerre, sőt néha egymást kizáró jelleggel), és egészen érdekes jelenségeket képesek feltárni. Egyfelől a nemi szerepekkel és sztereotípiákkal kapcsolatban, de akár társadalmi szkriptekre vonatkozólag is, a szubjektum és identitás megképződése tárgyában, továbbá téri/időbeli/narratív/identitást érintő határátlépéseket és azok összekapcsolódásait illetően. Vagy éppen arra képesek rávilágítani, hogy – amint feminista narratológiájában Susan Lanser rámutatott – egyes női szövegekben miként lehet a hagyományos erős (maszkulin) szerzői autoritást színlelve átvéve (lásd még: a bhabhai maszk-fogalom) belülről felforgatni azt, vagy hogy valamely textusban miként érzékelhető genderdiverz narráció. Így aztán számos esetben új szempontokat, akár rácsodálkozó felismeréseket nyújthat szexualitás, hatalom és kultúra kapcsolatának vonatkozásában is, amelynek átlátására az „valós életben” ennél kevésbé finom felbontásban, vagy kevésbé szélsőséges helyzetekig elmenően lenne alkalmunk. És hát természetesen a szubjektum alapvetően a testében, a testén keresztül, korporálisan

létezik, s ennek megfelelően van lehetősége viszonyulni a társadalmi adottságokhoz, elvárásokhoz, „forgatókönyvekhez” (meg azoknak is hozzá, éppen ez volt a lényege a már említett Foucault-idézetnek); másodsorban a szubjektum narratív módon (az önnarráció által) képződik meg; s végül, a szubjektum relációk hálójában létezik, fenomenológiai és társadalmi értelemben is másikkal viszonyítottan. Márpedig

mindennek érzékeléséhez és érzékeltetéséhez az irodalmi szövegek – nemcsak a narratív jellegű textusok, de még a líraiak is, s a vizuális művészetek pedig ugyancsak, noha nyilván más formában – remek foglalatot nyújtanak, az ezekre irányuló gender-szempontú vizsgálódások pedig különösen hasznos interpretációs, megértési kulcsot képesek számunkra szolgáltatni.

Végezetül pedig: a gender-szempontú kutatások az irodalom- vagy művészettörténeti hagyományt ugyancsak elég alaposan készek átformálni, s vele együtt a kánont mint olyat lassanként átszabni,

már a közoktatásban tanított szerzők/alkotók körétől kezdve is (ez persze egy illiberális államban más tényezőktől is függ, és nem feltétlenül könnyű, lásd a már említett NAT-problémákat – de azért talán lehet változásokat elérni). Ezeken keresztül pedig már fiatal kortól olvasói beállítódásokat, problémacentrikusságot, a másik (adott esetben: a másik nem, vagy egy másik nem) megértésének képességét is lehetséges befolyásolni. Ennek számos tanulsága később egyfajta egyéni világlátásként az életben is adaptálható, vagy adaptálódik: végső soron pedig egy adott társadalom világértési módozataira (és ezekkel együtt tolerancia-, illetve empátiafokára) is hatással van.

JEGYZETEK

[1]. Foucault, [Bio-politika és bio-hatalom](#), ford. Ádám Péter, Pompeji, 1992/1., 118-129.

[2]. Lásd pl. a most megjelenő Helikon-számban (2022/1. Medical Humanities) Timár Andrea és Gregor Anikó írásait.

KONTRA-POSZT névvel indult tavaly tavasszal újra a Magyar Filozófiai Társaság és a Fuga vitasorozata. A legutóbbi, *A társadalmi nem mint az új hidegháború szimbolikus kötőanyaga* címen megrendezett vita nyitó előadását Pető Andrea történész tartotta. Felkért hozzászólók voltak: Földes Györgyi irodalomtörténész, kritikus és Hadas Miklós szociológus, maszkulinitás-kutató. Moderátor és a sorozat szerkesztője: Széplaky Gerda filozófus, esztéta. A Kontra-poszt vitáin elhangzott szövegek – előadások és hozzászólások – [ITT](#) olvashatóak a Literán. A teljes vita [ITT](#) megtekinthető.